

Pere el
Cerimoniós
La guerra
contra el rei
de Castella
(1356-1366)

Versió de
Raül Garrigasait
Tast de Clàssics

Fundació
Carulla

Pere el Cerimoniós
*La guerra contra
el rei de Castella*
(1356-1366)

Versió de
Raül Garrigasait
Tast de Clàssics

Editorial
Barcino

Aquesta edició ha rebut un ajut de:

TAST DE CLÀSSICS, 16

Primera edició: juliol de 2019

© de l'adaptació i de la introducció,

Raül Garrigasait, 2019

Reservats tots els drets d'aquesta edició:

EDITORIAL BARCINO, SA

Via Augusta, 252-260, 5è. 08017 Barcelona

www.editorialbarcino.cat

Edició núm. 859

Edició i revisió de l'original: Raquel Parera

Correcció de proves: Natàlia Cerezo

Preimpresió: Tono Cristòfol

www.tonocristofol.myportfolio.com

Impressió: QP Print

Miquel Torelló i Pagès, 4-6. 08750 Molins de Rei

Dipòsit legal: B. 16069-2019

ISBN: 978-84-7226-837-1

ÍNDEX

INTRODUCCIÓ	7
LA GUERRA CONTRA EL REI DE CASTELLA (1356-1366)	19
Preàmbul	21
Els desencadenants de la guerra amb el rei de Castella	24
Els preparatius de la guerra	33
Història abreujada d'Enric de Trastàmara	41
La mediació papal i l'inici de les hostilitats	42
La treva negociada pel legat papal	45
Arribada de l'infant Ferran, germanastre del rei	47
Cerca de finançament i continuació de les hostilitats	48
La ruptura de la treva	49
Incursió del Cerimoniós a Castella i batalla naval de Barcelona	50
Desplaçament de la guerra a Mallorca	54
Convocatòria de corts catalanes	56

Continuació de les hostilitats a Aragó i signatura de la pau	56
Arribada de tropes franceses de mercenaris	60
Desplaçaments de la família reial per fugir de la pesta	61
Ruptura de la pau i convocatòria de corts generals	62
Desplaçament de la guerra al regne de València	64
Empresonament i mort de l'infant Ferran	66
Trobada amb el rei de Navarra i traïció de Bernat de Cabrera	69
El setge de la ciutat de València	70
Continuació de la guerra al regne de València	76
La condemna de Bernat de Cabrera	79
Els moviments de tropes al voltant d'Oriola	81
Nova convocatòria de corts catalanes	90
Recuperació de diversos llocs del regne de València	91
La vinguda de les grans companyies de França	92
Recuperació de les terres de Pere el Cerimoniós	94
L'ascens d'Enric de Trastàmara al tron de Castella	98
El matrimoni de la infanta Elionor	100
Conclusió	102
ARBRE GENEALÒGIC	103

INTRODUCCIÓ

La *Crònica* del rei Pere el Cerimoniós és la quarta i última de les grans cròniques catalanes medievals. Com la de Jaume el Conqueridor, redactada uns cent anys abans, és escrita en una primera persona on es fonen les figures del monarca, el narrador i el protagonista. Des d'aquest punt de vista, com a llibre on es plasma la personalitat d'un actor històric de primera magnitud, constitueix una obra única en l'Europa occidental del segle XIV. Les lluites de poder, les ànsies de legitimar-se amb paraules, la violència i les lleis de l'honor i l'art de l'engany: tot s'hi explica amb una cruesa sofisticada que impressiona.

El cos del llibre consta de sis capítols. Comença amb uns quants episodis de la vida d'Alfons III, el pare del Cerimoniós, i continua amb la narració de l'accés de Pere al poder l'any 1336. Tot seguit tracta extensament de la reintegració a la Corona d'Aragó —per mitjà del

dret, l'astúcia i la força— del regne de Mallorca i els comtats de Rosselló i Cerdanya, que el testament de Jaume I havia adjudicat a una altra branca del Casal de Barcelona. Després s'expliquen les revoltes que van esclatar a Aragó i al regne de València quan Pere va voler reconèixer com a hereva del tron la seva filla Constança, frustrant les esperances de l'infant Jaume, el germà petit del rei. A continuació venen l'aliança amb els venecians per combatre els genovesos i l'expedició a Sardenya per sufocar-hi una altra revolta. L'últim capítol exposa la guerra amb Pere el Cruel de Castella, llarga i plena de giragonses. En conjunt la *Crònica* abraça un període que va aproximadament del 1319 al 1375.

Així, es pot afirmar que el llibre gira al voltant de tres grans temes. El primer és la lluita del Cerimoniós per fer prevaldre l'autoritat reial a les seves terres: el sobirà s'enfronta a les ambicions dels seus germanastres —especialment de l'infant Ferran, el més gran—, i a nobles, ciutats i viles que lluiten per preservar i ampliar els seus espais de poder o de llibertat, mentre que alguns consellers del rei defensen una visió de la monarquia que ja anuncia l'absolutisme que ha de venir. El segon tema és la voluntat d'afermar la presència catalana a la Mediterrània: el Cerimoniós s'apodera de Mallorca, es confedera amb els venecians, s'alia amb els grecs, consolida el domini sobre l'illa de Sardenya. El tercer tema és l'amenaça que representa el veïnatge del regne de Castella, és a dir la vella i novíssima qüestió de l'hegemonia peninsular.

Per comprendre d'on surt la *Crònica* va bé tenir al cap alguns aspectes de la personalitat del rei Pere. Gran orador, interessat en l'astronomia i el dret, el monarca va compondre versos i va promoure traduccions i obres originals, va impulsar la redacció de la versió definitiva del *Llibre del Consolat de Mar*, el codi legal marítim català, i també les *Ordinacions de la Casa i Cort*, unes disposicions àuliques que van contribuir a formar un cos de funcionaris competents. En aquests cercles funcionaris es va forjar un nou estil de prosa cancelleresca que va impregnar la literatura catalana de l'època, dins i fora de la cort.

Però, per sobre de tot, al rei Pere li interessaven la història, la memòria i l'ús polític que se'n pogués fer. Ell, que llegia les cròniques dels seus predecessors i dels regnes veïns, va fer instal·lar al palau reial divuit estàtues d'alabastre que representaven els seus avantpassats del Casal del Barcelona; dret a la vora de les escultures, el monarca es mostrava com la viva continuació d'una tradició que el legitimava i li donava autoritat. Una de les seves iniciatives amb una repercussió històrica més profunda va ser l'organització rigorosa de l'arxiu reial. El Cerimoniós fins i tot es preocupava perquè s'hi emprés un tipus de paper que resistís bé el pas del temps. Els arxivers no solament havien de conservar els documents del passat, sinó també facilitar-ne al rei perquè en pogués treure partit políticament. A Pere li agradava fer referència a la història de la casa reial en els seus parlaments i també s'hi inspirava a l'hora d'emprendre

accions. Passats els seixanta anys, va encarregar a l'abat de Poblet que construís al monestir una biblioteca per conservar-hi tots els seus llibres. L'edifici havia de ser de pedra tallada, «que fos honor de Déu e nostra», i el monarca volia que «ab bones letres e grosses» s'hi llegís: «Aquesta és la llibreria del rei En Pere III». El sobirà tenia una aguda consciència de la imatge que volia deixar a les generacions futures.

La *Crònica* sorgeix d'aquesta concepció de la monarquia. D'entrada, cal dir que és fruit de la col·laboració de diversos oficials de la cancelleria reial, a alguns dels quals podem posar nom: Bernat Descoll, Arnau de Torrelles i, amb un paper menor, Ramon Descavall. Però tenim ben documentada la feina de supervisió que va dur a terme el Cerimoniós mateix, que s'interessava constantment pel progrés de l'obra i en controlava l'estructura i els detalls. El rei, a més d'imposar un ordre cronològic estricte, exigia màxima precisió en el relat. En molts moments retrobem en la *Crònica* l'estil característic dels seus discursos, i sovint s'hi relaten anècdotes que preserven o representen l'experiència del monarca, com quan explica que unes figues massa madures li van fer mal o que una nit de novembre, abans d'anar-se'n a dormir, llegia el *Llibre dels fets* del rei Jaume. Per això, tot i la feina burocràtica que hi ha al darrere, l'obra té una evident empremta personal.

D'aquí ve una certa dualitat estilística de la *Crònica*. D'una banda, és una exhibició de rigor cancelleresc: de vegades l'estil és auster i enumeratiu, com en la

relació dels itineraris reials, registrats amb tota exactitud; de vegades explica fets històrics complexos amb llargues frases de sintaxi segura, o exposa arguments jurídics i teològics de gran subtileza; les cartes, exemple extrem de llenguatge burocràtic, semblen escrites per un escrivà brillant que fa anys que no llegeix res que no siguin actes notariais. Perfectament controlades, les paraules donen fe de l'abast d'un poder secular, de la capacitat de senyorejar fredament un tros de món. Així, sovint, més que la veu d'un home, sentim la veu d'una institució, la monarquia amb la seva maquinària dominadora.

De l'altra banda, al llibre hi abunden les pinzellades personals i les descripcions vivaces; justament perquè l'essència de l'obra és cancelleresca, aquests moments ens admiren com clarianes de bellesa inesperada enmig d'un bosc espès. Llegim algunes escenes amb la sensació que els escrivans o el rei no van poder estar-se de consignar aquell gest, aquella atmosfera, aquells crits que tenien gravats a la memòria. En l'atac sobre Mallorca, la galera reial toca la costa, el sobirà puja amb els seus homes dalt d'una muntanya tan rocosa que els destrossa les sabates, i a dalt de tot, victoriós, beu vi d'una bota que hi han deixat els soldats desbaratats del rei de Mallorques, sense oblidar-se de fer-lo tastar abans. En escenes com aquesta hi intuïm el goig de perpetuar coses viscudes i de sentir-les encara vives. No és una virtut menor de la *Crònica* que encara avui ens pugui fer aquest efecte.

Aquesta amalgama d'oficialitat i vividesa, expressada a través d'un *nós* majestàtic que és alhora institucional i individual, construeix un personatge literari de gran interès. El rei que parla és un home feble de cos i vehement d'esperit. Neix setmesó, però amb tanta gana que de seguida esgota set dides. Orfe de mare als vuit anys, creix envoltat d'incerteses i amenaces: veu com els seus germanastres tenen el favor de la seva madrastra, Elionor de Castella, i sospita que aquesta dama el vol emmetzinar. Coronat als disset anys, tot el seu llarg regnat és ple de dissensions i dificultats econòmiques, de guerres internes i externes. Expert en l'art de la simulació, acompanyat de consellers enfrontats, mostra una tirada a imaginar complots i a atribuir-los als seus enemics per poder-los desbancar, i sembla que alguna vegada ell mateix s'arriba a creure els rumors que ha fet córrer. Com va observar Ferran Soldevila, lluny d'evitar els conflictes del seu temps, el rei els suscita i els enverina. Tenaç i irascible, algun cop ens revela els seus pensaments més negres: després d'una revolta, vol que la ciutat de València sigui cremada i destruïda i llaurada amb sal perquè mai més no hi visqui ningú, però de seguida refrena la ira; als revoltats, això sí, els fa beure el metall fos de les campanes amb què han convocat les seves assemblees. Alhora és un monarca aficionat a les formalitats jurídiques; cada cop que ha de cridar a les armes els catalans del Principat per defensar el rei i la terra esmenta l'usatge que li permet fer-ho, el *Princeps namque*. Tot i la seva passió per la dignitat de

**LA GUERRA CONTRA EL REI
DE CASTELLA (1356-1366)**

PREÀMBUL

Aquest capítol sisè explica la guerra que el rei de Castella, de manera iniqua i maliciosa, es va esforçar a fer contra nós, el rei Pere, i els nostres súbdits. La guerra va durar nou anys, que van començar l'any de nostre senyor Déu 1356 i van acabar l'any 1366, quan va cessar la guerra, per gran càstig que Déu li va enviar, com escau a qui ha fet una guerra injusta i contra tota raó, perquè nós estàvem en pau ferma amb el rei Alfons, pare d'aquell rei, que es deia Pere. I alguns deien que Pere no era fill d'Alfons, sinó que el van canviar per por del pare, que s'entenia contínuament amb una dona noble de Castella, que al seu regne tothom anomenava la Rica Dona, de la qual va tenir molts fills mascles. El que va néixer primer es deia Enric i, acabada la guerra, va ser rei de Castella amb ajuda de Déu i nostra, tal com es contarà més endavant.

I això va ser per ordre de Déu, perquè, segons que hem sentit explicar a persones dignes de fe, a Castella hi va haver un rei que es deia Ferrando, que va ser un rei ignominiós i mal nodrit i malastruc, i molt sovint feia retrets i deia que si, quan Déu creà el món, ell hi hagués estat i Déu li hagués fet cas, no hauria creat ni fet moltes coses que va fer, i que n'hauria creades moltes que no havia fet. I tenia això al cap i en parlava sovint, per la qual cosa nostre senyor Déu, veient la seva opinió maligna i pròpia d'un boig, li va enviar de nit una veu que li va dir aquestes paraules: «Com que has fet retrets a la saviesa de Déu, moriràs d'aquí vint dies, i a la quarta generació s'acabarà el teu regne». I Déu, aquella mateixa nit i a aquella mateixa hora, va enviar a dir paraules semblants a un sant home de l'orde dels frares predicadors que era al monestir de Burgos, i el frare predicador les va fer saber al germà del rei de Castella, que aleshores era a Burgos. D'acord l'un amb l'altre, van anar a dir al rei, en secret, allò que el frare havia sentit de part de Déu. El rei els va reconèixer que aquella mateixa nit havia sentit una veu semblant de part de Déu. I, tal com Déu ho havia manat i dit, el rei va finir sa vida, i a la quarta generació subsegüent va finir el seu regne; perquè el rei Pere, mentre va regnar, no va fer més que mal, atès que en primer lloc va fer la guerra injusta contra nós. I, durant aquesta guerra, va fer matar la reina, la seva muller, que havia vingut de França —era cosina del rei de França, filla del duc de Borbó—, i va tenir relacions amb dones,

ara unes i ara unes altres, i hi vivia en pecat. Després va donar mort —el va matar amb les seves mans, amb una javelina, a casa seva mateix, sense que ell temés cap perill— a l'infant En Joan, cosí germà seu, i fill del senyor rei Alfons, i germà nostre. I després va fer donar mort a la reina Elionor, madrastra nostra, tia seva i mare de l'infant Joan. La va fer matar així: va trametre al castell on ella vivia un porter que, quan va ser amb ella a la cambra, li va dir:

—El rei, senyor meu, ha ordenat la vostra mort.

I tot seguit la va estrangular amb una tovallola. Després va donar mort a dos germans seus, fills del rei Alfons i de l'anomenada Rica Dona, i també a En Joan de la Cerda, que tenia dret de successió al regne de Castella. A continuació va venir la mort de l'infant Ferrando, germà nostre, que, tal com s'explica més endavant en aquest capítol, va morir, per la seva gran culpa i perquè s'ho mereixia, a Castelló de Borriana. I, a la fi, el rei Pere va morir de mala mort i va perdre tots els seus regnes. I es va verificar la sentència de nostre senyor Déu, perquè a la quarta generació van perdre la successió tots aquells a qui els pertanyia per llinatge reial i va ser transferida al rei Enric, que era bord i no tenia dret de successió al regne. I avui correspon el regne a l'infant Enric, net nostre, fill del rei que avui hi ha a Castella i de la infanta Elionor, filla nostra de bon record, que va ser muller del rei de Castella, de nom Joan, fill del rei Enric que hem esmentat.

ELS DESENCADENANTS DE LA GUERRA
AMB EL REI DE CASTELLA

La guerra va començar d'aquesta manera: amb voluntat i llicència nostra van ser armades a la ciutat de Barcelona nou galeres per oficials del rei de França, de les quals va ser capità, pel rei de França, el noble Francesc de Perellós, que més endavant vam fer vescomte de Roda. En nom del rei de França i com a capità seu, va menar les galeres cap a Normandia, contra el rei d'Anglaterra. I, passant per les mars de Sevilla, va capturar i robar alguns genovesos que eren amb el rei de Castella. I no va fer cas dels precés que el rei de Castella li va adreçar perquè alliberés els genovesos i retornés el que havia robat, per la qual cosa el rei es va considerar greument ultratjat i es va pensar que el capità, que era de casa nostra, ho feia amb el nostre consentiment. Per notificar-nos aquest gran greuge i alguns altres, ens va trametre una carta a través del seu missatger especial. I acabava la lletra dient que «d'ara endavant» no volia ser «amic nostre». La carta ens va ser presentada al castell de Perpinyà, i feia així:

Rei,

Us fem saber que vam veure la carta que ens va trametre en relació amb una nau sobre la qual es va queixar Ramon de Freixenet, mercader de la ciutat de Mallorca, que diu que va ser presa amb ferro

i altres coses, i amb els homes que hi anaven, per Juan Pérez de Yuaga, fill de Pedro Jaime de Yuaga de Bermeo, del comtat de Biscaia. Ens pregàveu que féssim lliurar les coses que li van ser robades, o les sumes que valien —segons que deia la vostra carta—, amb l'interès de les despeses, i, si no ho fèiem així, que no ens podíeu excusar d'obrar de manera que l'esmentat Ramon de Freixenet fos rescabalat de tot això. I ens vau trametre Íñigo de Lorbés, el vostre correu jurat, a qui vau manar que fes prendre testimoni a un escrivà públic del lliurament de la vostra carta, i, si no podia trobar un escrivà, que el creguéssiu per la seva paraula. I vam entendre totes les altres coses que contenia la vostra carta.

Rei, ens sorprèn molt que ens diguéssiu tals paraules en la vostra carta, perquè bé sabeu que, en l'època en què dèieu que van prendre això, el comtat de Biscaia estava alçat contra nós i ens feia la guerra. I així, del dany que rebessin de qualsevol d'allà, nós no en teníem cap culpa. I fins aquest moment us teníem per amic i rebíeu del rei, pare nostre, que Déu perdoni, l'ajut que sabeu, i així mateix de nós, d'ençà que regnem aquí, guardant-vos l'honor i la terra i tot el que és vostre quan havíeu sortit a fer conquestes i en tot moment; i, si alguns del nostre domini us feien mal a vós en el vostre, ens va doldre i els vam escarmentar tal com havíem de fer.

En canvi, fins ara hem rebut de vós tot el contrari en moltes coses que han succeït; assenyadament sabeu com, allò que tenen els ordes de Sant Jaume i de Calatrava als vostres regnes i sota manament i obediència dels nostres mestres, que són al nostre regne, ho van alienar a favor d'altres persones i van prendre-ho i van sostreure-ho al poder d'aquells mestres i de la seva jurisdicció, cosa que a dreta llei no podeu fer. Així mateix, les vostres galeres anaven pels nostres ports, fent-nos guerra com ens la farien enemics, prenent els navilis dels nostres ports que venien carregats de pa i d'altres mercaderies per a Sevilla i per a altres llocs de la frontera, per la qual cosa va estar en perill tota la frontera per la gran minva de pa que hi havia en aquell temps, i molts altres mals i danys i robatoris i morts que van rebre els de la nostra terra dels de la vostra.

Tot això ho vam patir quan estàvem en gran necessitat, i, malgrat que us en vam demanar explicacions a través de Gil Blázquez, magistrat nostre, no en van donar mai escarment, sinó que d'aleshores ençà nós i els de la nostra terra encara vam patir el contrari. Quan érem a la ciutat de Cadis, on havíem anat per veure les nostres viles i els nostres castells, van arribar nou galeres vostres armades, i la gent d'aquestes galeres va capturar mercaders veïns de la ciutat de Sevilla, que feia molt de temps que hi vivien, i els van prendre i

robar les mercaderies i altres coses que van trobar en aquell port; malgrat que els vam enviar a dir i pregar que ho restituïssin tot, no ho van voler fer, i ens van dir que no ho farien, que d'això ells no n'havien de donar compte a altra persona que a vós; i súbdits vostres van prendre i robar en altres ports nostres allò que van poder agafar, i se'n van endur allò que van poder i el que no van poder ho van llençar a la mar, cosa que vam veure amb els nostres ulls. I tot això vam patir de vós i dels vostres, tenint-vos per amic nostre.

I, en veritat, rei, d'aquell que va ser guardat i defensat en el seu regne pel rei, pare nostre, que Déu perdoni, com ho va ser vós, i que així mateix va rebre de nós les obres que heu rebut fins aquí, n'havíem de rebre un altre tracte. I malgrat haver rebut tots aquests greuges de vós, tenint-vos per amic fins aquest moment, no us volíem acusar per conservar l'amistat i els acords que hi havia entre nós i vós. Perquè, tot i que ens trobàvem en algunes dificultats quan va tenir lloc la majoria d'aquests fets, bé hauríem pogut respondre als atacs tal com corresponia al nostre honor i al nostre servei. Però ens en vam estar perquè la nostra voluntat va ser sempre i és ser amic clar i veritable de qualsevol que tinguéssim per amic. Tanmateix, ara, a causa d'aquestes injúries que hem rebut de vós i la vostra gent, i per les paraules de la carta que ens va trametre, que no servaven el respecte

que ens devíeu, no podem evitar de tenir presents aquestes i moltes altres injúries que nós i els dels nostres regnes hem rebut de vós i de la vostra gent, i de respondre als atacs d'aquella manera que ho hem de fer per preservar el nostre honor i el nostre domini. I així mateix, recordem alguns altres greuges que va fer contra la reina, la nostra tia, i els infants, cosins nostres, dels quals fins ara no us havíem volgut acusar per conservar l'amistat que hi havia entre nós i vós. I en endavant no ens tingueu per amic, que volem respondre a aquest fet tal com ho hem de fer i correspon al nostre honor.

Redactada a la molt noble ciutat de Sevilla, el dia 8 d'agost.

Segellada amb el nostre segell secret, l'any 1356.

Jo, Juan Ferriz, l'he feta escriure per ordre del rei.

Rebuda aquesta carta, la vam ensenyar al nostre consell, on hi havia Pere de Fenollet, vescomte d'Illa, Bernat de Cabrera, Bernat de So, Mateu Mercer, Ferrer de Manresa, Berenguer d'Oms, Jaume Desfar i Pere Sacosta, batlle general de Catalunya, i altres del nostre consell. Tots van dubtar molt a l'hora de donar consell, perquè els uns sostenien que havíem de trametre els nostres missatgers solemnes a negociar amb el rei de Castella, salvant el nostre honor, perquè s'aturés la guerra

i conservéssim amb la casa de Castella aquella bona amistat que solien tenir els nostres avantpassats. I els altres deien que les cartes que el rei ens havia enviat eren desafiaments, i seria una gran vergonya i deshonor i minva nostra enviar aquells missatgers, i que el rei potser no els voldria acceptar, perquè era ple de gran supèrbia. Finalment, Déu va voler posar en el nostre enteniment i en la nostra voluntat que acceptéssim els desafiaments del rei. I vam deixar marxar l'home que ens havia tramès, tal com és costum en casos semblants, i vam fer resposta al rei de la manera que segueix:

Rei,

Hem rebut la vostra carta avui diumenge 4 de setembre de l'any en curs, presentada per Martín López, missatger vostre.

La qüestió que ens feu saber, en relació amb una carta que us vam enviar perquè un mercader, súbdit nostre, es queixava davant nós que alguns del regne de Castella li havien robat mercaderies, s'explica extensament en la carta que us vam trametre. Hi dèiem que, si no volíeu fer-les restituir, hauríem d'obrar envers el mercader tal com per tocava d'acord amb la justícia i la raó. I, tal com aquesta i altres coses s'expressen extensament en la nostra carta, us responem que la carta va sortir de la nostra cancelleria redactada segons la forma en què un rei acostuma a reclamar justícia a un